

**PROBLEMY OCHRONY I KSZTAŁTOWANIA KRAJOBRAZU
GÓRNEGO ŚLĄSKA**

NA TLE DOŚWIADCZEŃ Z INNYCH REGIONÓW POLSKI

Red.: Andrzej T. JANKOWSKI, Urszula MYGA-PIĄTEK, Grzegorz JANKOWSKI
Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2002

Halina Powęska

**PRZEMIANY CECH PRZESTRZENNYCH KRAJOBRAZU
OBSZARÓW WIEJSKICH
POŁOŻONYCH W STREFIE PODMIEJSKIEJ WARSZAWY
(NA PRZYKŁADZIE WSI CZARNY LAS)**

WSTĘP

Przemiany polityczne i gospodarcze jakie miały miejsce w Polsce w ostatnich kilkunastu lat przyczyniły się do zintensyfikowania przemian w krajobrazie wiejskim, w tym w szczególności na obszarach położonych w strefie oddziaływania dużych miast. Tempo tych przemian było zróżnicowane, jednakże czynnikiem, który odgrywał bardzo istotne znaczenie była lokalizacja miejscowości, oraz takie czynniki jak dostępność komunikacyjna, odległość od dużego miasta, atrakcyjność lokalizacyjna oraz dochody ludności.

Strefa podmiejska Warszawy należy do obszarów o dużej dynamice zmian w krajobrazie, aczkolwiek występuje duże zróżnicowanie zjawiska. W obszarze bezpośredniego oddziaływania Warszawy (I strefa) przemiany cech przestrzennych krajobrazu są wynikiem dynamicznego rozwoju gospodarczego w tym zmian struktury użytkowania terenu, rozwoju sfery usług oraz wzrostu znaczenia funkcji sypialnianej. Natomiast w miejscowościach położonych nieco dalej od Warszawy (II strefa podmiejska) zmiany krajobrazu są nieco powolniejsze i przede wszystkim są efektem rozwoju funkcji sypialnianej. W ślad za tym idą inne zmiany, w tym również przemiany struktury gospodarki, jednakże są one powolniejsze niż w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy. O ile strefa bezpośrednio przylegająca do Warszawy rozwija się wokół całej aglomeracji, okalając miasto niejako pierścieniem, to w drugiej strefie podmiejskiej przemiany gospodarcze i krajobrazowe nie mają charakteru ciągłego i zachodzą promieniście wzdłuż dróg oraz wyspowo, w miejscach o dużej atrakcyjności środowiskowej, na przykład w sąsiedztwie lasów, zbiorników wodnych itp.

Pod pojęciem krajobrazu w niniejszym artykule rozumie się: „...sumę typowych cech, właściwych danemu fragmentowi powierzchni Ziemi, którego poszczególne elementy jak rzeźba, gleby, klimat, wody, świat roślinny oraz zwierzęcy, człowiek i jego działalność gospodarcza łączą się w jedną współzależną całość odróżniającą go od otaczających obszarów” (Cymerman i in., 1992, za Słownikiem Pojęć Geograficznych). Autorzy R. Cymerman, J. Fałkowski i A. Hopfer (1992) analizując zagadnienie krajobrazu wiejskiego wskazują, że „w krajobrazie wiejskim rozpatruje się nie tylko charakter (typ) osiedla (wsi), ale również współwy-

stępującą z nimi przestrzeń użytkową i wykorzystywaną na różne cele produkcyjne i pozaprodukcyjne. [...] Współcześnie dąży się do wspólnej oceny osady i przylegających terenów jako formy tzw. krajobrazu obszarów wiejskich, w których kompleksowej analizie podlegają cechy przyrodnicze, społeczne, ekonomiczne (produkcyjne) i techniczne krajobrazu”. Powyższe założenia dotyczące krajobrazu wiejskiego przyjęto dla potrzeb niniejszej analizy. Według cytowanych autorów „krajobraz obszarów wiejskich można opisać cechami fizyczno-geograficznymi, społeczno-ekonomicznymi i przestrzennymi”. Poniżej największą uwagę skupiono na zmianach cech przestrzennych, przedstawiając je w sposób dynamiczny, natomiast pozostałe grupy cech przedstawiono jako tło głównego tematu.

Do analizy wybrano wieś Czarny Las, położoną w powiecie Piaseczno¹. Wybór wynikał z dwóch przesłanek: obiektywnej – miejscowość ta położona jest w II strefie podmiejskiej, w której przemiany krajobrazu są mało rozpoznane i mało dostrzegane w porównaniu z I strefą podmiejską oraz subiektywnej – autorka ma możliwość obserwacji tejże miejscowości od kilkudziesięciu lat, co ułatwia zbieranie informacji oraz weryfikowanie danych uzyskiwanych w ankietach i rozmowach z miejscową ludnością.

**CHARAKTERYSTYKA FIZYCZNO-GEOGRAFICZNA
MIEJSCOWOŚCI CZARNY LAS**

Pierwsze wzmianki na temat wsi Czarny Las pochodzą z XV wieku, kiedy to miejscowość była siedzibą rodu Czarnoleskich. Miejscowość położona jest na obszarze Niziny Mazowieckiej, 13 km na południe od Piaseczna i 10 km na zachód od Góry Kalwarii. Na piaszczystym i żwirowym podłożu wykształciły się gleby bielcowe, o bardzo niskim poziomie próchnicznym. Przeważa 5 i 6 klasa bonitacyjna, z wyjątkiem niewielkich wysepek, gdzie na podłożu gliniastym gleby są nieco żyzniejsze.

Jest to obszar o małych zasobach wód powierzchniowych. Na terenie wsi Czarny Las nie występują naturalne zbiorniki wodne. Pozostałością i świadectwem istnienia małych jezior są kępy olsowe na podłożu torfowym. Sztuczne zbiorniki wodne istniejące w miejscowości to: kanał łączący rzekę Czarną z Jeziorką wybudowany w latach 60. oraz kilka stawów, zbudowanych w latach 90. w celach rekreacyjnych. W ciągu ostatnich 20 lat nastąpiło obniżenie powierzchni zwierciadła wód gruntowych oraz zwiększenie zapotrzebowania na wodę. Spowodowało to kłopoty w zaopatrzeniu w wodę. Obecnie wykorzystuje się zasoby wody podziemnej.

Wśród roślinności dominują uprawy rolne (zboża, ziemniaki, warzywa, nieliczne sady owocowe na wysepkach lepszych gleb), oraz łąki i pastwiska a także lasy: mieszane oraz olsy. W ostatnim dziesięcioleciu zaobserwowano zwiększanie się powierzchni lasów poprzez duży udział nasadzeń wokół posesji oraz poprzez samoistne zalesianie nieużytków (samosiejki).

LUDNOŚĆ I GOSPODARKA CZARNEGO LASU.

Ludność Czarnego Lasu można podzielić na dwie grupy. Pierwsza grupa, dominująca (około 75%), to osoby, które zamieszkały w miejscowości przed rokiem 1990, i rodzinie powiązane z miejscowością. Ludność ta tworzy rodziny wielopokoleniowe, zamieszkujące

¹ Badaniem statystycznym objęto północno-zachodnią część wsi, wyraźnie oddzieloną od pozostałych obszarów miejscowości torami kolejowymi.

w jednym domu lub w jednym podwórku, gdzie często mieszka dwie a nawet więcej rodzin. Drugą grupę stanowią ludność napływowa, czyli osoby, które wybudowały dom i zamieszkały w Czarnym Lesie po roku 1990². Wśród tej ludności można wyróżnić właścicieli „drugich domów” (mieszkanie w Warszawie) i zakupujących ziemię i posesje w celach handlowych, oraz grupę emerytów lub zbliżających się do emerytury, którzy zamieszkują w Czarnym Lesie na stałe. Wśród nowo osiedlającej się ludności brak jest rodzin z małymi dziećmi. Zarówno w grupie rodzimej ludności jak i napływowej liczbowo dominują osoby w wieku produkcyjnym. W grupie ludności rodzimej w 2002 roku było 54 osoby w wieku przedprodukcyjnym, 90 w wieku produkcyjnym i 36 w wieku poprodukcyjnym – łącznie 180 osób. Duży udział ludności w wieku produkcyjnym jest skutkiem stosunkowo dużego udziału rodzin wielodzietnych w okresie powojennym w Czarnym Lesie.

W strukturze zawodowej mieszkańców miejscowości charakterystyczne są grupy wiekowe w zależności od głównego źródła utrzymania. Osoby starsze, emeryci to przede wszystkim rolnicy, o tradycyjnym sposobie gospodarowania, których cechą jest miłość do ziemi i rolnictwa. Obecnie stoją na straży kontynuacji uprawy roli, często dalej pracujący ponad siłę, bez względu na uzyskiwane plony i korzyści materialne, dopłacający ze swoich skromnych emerytur do gospodarstw. Rozumieją, dlaczego ich następcy wybierają pracę poza rolnictwem, jednakże na podstawie ich rozmów i spostrzeżeń można wywnioskować, że zaprzestanie uprawy na ich ziemi traktują jako swoją życiową porażkę. Często są wyrażenia typu „to grzech aby ziemia leżała odlogiem”, „jeszcze przeprosicie naszą ziemię” itp. Bywa, że są przeciwnikami zmian funkcji budynków gospodarczych oraz ich rozbiórki itp. Drugą grupę stanowi ludność w wieku przedemerytalnym 50-65 lat, najczęściej czynni rolnicy, którzy stosunkowo dużo zainwestowali w działalność rolniczą przed rokiem 1990, i teraz konsekwentnie trzymają się nakreślonego wcześniej celu. Najczęściej nie mają następców. W trzeciej z wyróżnionych grup (35-50 lat) dominuje ludność trudniąca się pracą zarobkową w okolicznych miastach (głównie w Warszawie i Piasecznie), łącząc tę pracę z gospodarstwem. Pojawiające się nowe przedsiębiorstwa są najczęściej inwestycjami osób z tej grupy wiekowej. Wśród nowych przedsiębiorstw odnotować można: usługi motoryzacyjne, spawalnicze, handlowe (dwa sklepy) oraz fryzjerskie. Czwarta grupa wiekowa (do 35 roku życia) zajmuje się przede wszystkim pracą zarobkową, z tym, że lokalizacja miejsc pracy tejże ludności nie jest tak ściśle powiązana z Warszawą i Piasecznem. Obserwować można wzrost poziomu wykształcenia w młodszych grupach wiekowych. Bezrobocie jest minimalne i właściwie dotyczy grupy osób uchylających się od pracy.

Rolnictwo nadal stanowi ważny element życia miejscowości, przy czym wydaje się że bardziej chodzi tu o pewne przyzwyczajenia, zasady życia społecznego, natomiast podstawę utrzymania stanowią źródła pozarolnicze. Typowym zajęciem jest praca na roli, szczególnie w soboty, kiedy to wszyscy i „starzy” i „nowi” mieszkańcy Czarnego Lasu wylegają na swoje mniejsze bądź większe powierzchnie uprawne. Powoli rozwija się sfera usług, przy czym są to inwestycje ludności rodzimej. Brak nowych inwestycji w rolnictwie.

CECHY PRZESTRZENNE KRAJOBRAZU WSI CZARNY LAS

Wśród cech przestrzennych uwzględniono: cechy lokalizacyjne, cechy związane z ziemią oraz cechy fizjonomiczne.

² Osoby, które sprowadziły się na skutek zawarcia związku małżeńskiego i zamieszkały w dawniej istniejących posesjach zaliczono do grupy pierwszej.

Cechy lokalizacyjne. Miejscowość Czarny Las położona jest w II strefie podmiejskiej, w odległości 35 km od centrum Warszawy. Istnieją dogodnie połączenia komunikacyjne z Warszawą oraz z Piasecznem, natomiast brak takich połączeń z Górą Kalwarią, siedzibą właściwego dla miejscowości Urzędu Gminy. Dlatego silniejsze są powiązania i częstsze kontakty z Warszawą i Piasecznem niż z rodzimą jednostką administracyjną. Dostępność komunikacyjną powiększają prywatne samochody osobowe, gdyż około 80% rodzin dysponuje własnym pojazdem. Do miejscowości doprowadzona jest droga asfaltowa, przy czym jest droga o znaczeniu lokalnym. Od dróg krajowych miejscowość oddalona jest o 6 km (droga nr 717, tranzyt TIR) i 8 km (droga nr 724 Warszawa – Tamobrzeg). Oddalenie od dróg krajowych z jednej strony zmniejsza dostępność przestrzenną miejscowości, ale z drugiej, dzięki temu, miejscowość ma korzystniejsze walory środowiskowe. Walor środowiskowy jest tu bardziej istotny, ponieważ obserwuje się w ostatnich latach rozwój funkcji sypialnianej w Czarnym Lesie. Natomiast zmniejszenie znaczenia czynnika odległości od rynku zbytu nie ma negatywnego charakteru ze względu na ograniczenie produkcji rolniczej w miejscowości. Przez miejscowość biegnie linia kolejowa Skierniewice – Łuków, jednakże liczba pociągów osobowych jest na tyle mała (2 dziennie), i nie sprzyja poprawie dostępności Czarnego Lasu. Zdecydowanie większe znaczenie ma linia kolejowa Warszawa – Kraków, oddalona od Czarnego Lasu o około 1,5 km, zapewniająca regularne dojazdy do Warszawy i Piaseczna, w godzinach szczytu pociągi są co 30 minut a poza szczytem co 1 – 2 godziny.

Problem zaopatrzenia w artykuły konsumpcyjne jest rozwiązany poprzez funkcjonowanie dwóch prywatnych sklepów (możliwość zapatrzenia we wszystkie artykuły spożywcze oraz środki czystości i podstawowe produkty przemysłowe wykorzystywane w gospodarstwach domowych), których podaż jest ściśle związana z miejscowym popytem. Konkurencji prywatnego handlu nie wytrzymał sklep GS-u, który istniał do 1998 roku. Zaopatrzenie w dobra wyższego rzędu odbywa się w sklepach okolicznych miast (Piaseczno, Warszawa i Góra Kalwaria).

Pośród wziętych do analizy cech lokalizacyjnych: odległość od najbliższego miasta, odległość od miasta wojewódzkiego, odległość od głównych węzłów komunikacyjnych i dróg kołowych i żelaznych, odległość od rynków zbytu i źródeł zaopatrzenia, przemianie uległa rola ostatniej z wymienionych cech, przybierając wyraźnie bardziej korzystny obraz niż na początku lat 90.

Cechy związane z ziemią to: struktura użytkowania ziemi, struktura własności ziemi, struktura wielkości gospodarstw indywidualnych. W ciągu ostatniego dziesięciolecia zmiany w zakresie cech związanych z ziemią były zauważalne. Jeśli chodzi o strukturę użytkowania ziemi to nadal dominują użytki zielone, łąki i pastwiska, wzrosła jednak powierzchnia nieużytków - odlogów oraz lasów „samosiejek”. Przy czym tylko w 2 przypadkach (na 40 gospodarstw rolnych) odlogowane są całe gospodarstwa, w trzecim z gospodarstw – 20% gruntów przeznaczono na cele rekreacyjne a 80% jest odlogowane. Natomiast w pozostałych gospodarstwach pozostawia się część dotychczas uprawianej ziemi jako nieużytki. Na podstawie obserwacji terenowych oszacowano, że łącznie powierzchnia nieużytków w latach 90. Wzrosła w Czarnym Lesie o około 15 %. Kolejna zmiana struktury użytkowania ziemi wiąże się ze zmianą zagospodarowania gruntów, w związku ze sprzedażą dotychczasowych obszarów uprawnych na działki budowlane i rekreacyjne, w wyniku czego zmniejsza się powierzchnia uprawna na rzecz powiększania obszarów zabudowanych i rekreacyjnych.

Struktura własności we wsi Czarny Las nie uległa zmianie. W całości ziemia była i jest nadal własnością prywatną, z wyłączeniem około 2 hektarowej działki, przeznaczonej pod były sklep GS-u i infrastrukturę kolejową. Ponadto istnieje niewielki obszar (0,5 ha)

wiejskiej własności wspólnej, obecnie odlogowanej. Choć struktura własności nie uległa zmianie to zmienili się właściciele. Do lat 90. ziemia przechodziła najczęściej z pokolenia na pokolenie, następował jej podział lub komasacja w zależności od powiązań rodzinnych i liczby spadkobierców. Akty kupna-sprzedaży zdarzały się rzadko, a jeśli takowe były to kupującymi i sprzedającymi byli głównie mieszkańcy Czarnego Lasu i okolicznych miejscowości. Obecnie wśród kupujących zdecydowanie przeważa ludność napływowa, głównie mieszkańcy okolicznych miast: Warszawy i Piaseczna. Wśród kupujących odnotowano również pewien udział obywateli spoza aglomeracji warszawskiej, ze Śląska i z okolic Kielc. Łącznie w okresie 1990 – 2002 sprzedano 28 działek budowlanych i rekreacyjnych osobom dotychczas nie mających powiązań rodzinnych z Czarnym Lasem, 2 działki osobom zamieszkującym w Czarnym Lesie, 2 posesje nabyły osoby, które dzieciństwo spędziły w miejscowości, obecnie mieszkające w Warszawie a oprócz tego 3 gospodarstwa rolne zostały zakupione jako lokata kapitału bądź w celu dalszej odsprzedaży.

Ze względu na wydziałanie z niektórych gospodarstw działek rekreacyjnych i budowlanych zmieniła się struktura wielkości gospodarstw indywidualnych. Zmniejszył się średni areal gospodarstwa w miejscowości, natomiast nie zaistniało zjawisko powiększania arealu przeznaczonego pod uprawę.

Cechy architektoniczno-fizjonomiczne. Z obiektów zabytkowych na terenie miejscowości znajduje się barokowa, słupowa kapliczka przydrożna z drugiej połowy XVIII wieku. Istniejące, obecnie najstarsze, zabudowania we wsi pochodzą z 1917, kiedy to została doświetlona, po czym zbudowana na nowo. Domy postawiono w 1917 roku w jednakowym porządku przestrzennym: prostopadle do drogi, z wejściem od wschodniej strony, najczęściej były murowane ale bez fundamentów, stawiane na kamieniach, z uwidocznioną na szczytach datą 1917. Do chwili obecnej przetrwały dwa takie domy, już nie są obecnie zamieszkałe, jeden z nich jest opuszczony, drugi wykorzystywany jest jako pomieszczenie gospodarcze. Jednakże aż do lat 70. dominowały one w krajobrazie miejscowości. W okresie międzywojennym, w latach 50. i 60. budowano głównie budynki gospodarskie, a te domy, które w tym okresie powstały, mają małą powierzchnię użytkową, wykonane są z niskiej jakości materiału budowlanego (podkłady kolejowe, trzcina, cegła rozbiórkowa itp.) i oszalowane deskami. Najbardziej żywiołowe zmiany we wsi Czarny Las miały miejsce w latach 70., kiedy to zbudowano większość obecnych zabudowań mieszkalnych i gospodarczych. Burzono istniejące domy z 1917 roku i często na ich miejsce lub bezpośrednio obok, jednakże na tej samej posesji stawiano nowy dom. W tym okresie uległ zmianie przestrzenny układ miejscowości, gdyż usytuowanie domów i zabudowań gospodarczych na poszczególnych posesjach było bardzo zróżnicowane. Jednakże najczęściej spotykano układ, w którym wejście do domu było od strony północnej, a od południowej – ogródek kwiatowy.

Investycją, która w szczególnie istotny sposób uzewnętrzniła się w przemianie krajobrazu wsi Czarny Las była budowa drogi asfaltowej na początku lat 80. Budowa twardej nawierzchni spowodowała, że wycięto wierzby, rosnące po obu stronach drogi. Przed wycinką, konary wierzb łączyły się ze sobą, tworząc sklepienie z liści i gałęzi, nadając charakterystyczny mazowiecki wyraz miejscowości. Straty drzewostanu szybko uzupełniono, ponieważ w latach następnych miały miejsce nasadzenia nowych drzew, jednakże o innym składzie gatunkowym niż wierzby. Były to głównie świerki, drzewa liściaste jak jesiony, orzechy, drzewa owocowe również wierzby ale innych odmian. Generalnie wzrosło nasycenie zielenią.

Kolejny wyraźny rozmach budowlany rozpoczął się w Czarnym Lesie w drugiej połowie lat 90. Najbardziej charakterystyczne cechy tej fazy to: 1) tworzenie nowych posesji na

dotychczas uprawnej ziemi, gdzie inwestorami są głównie osoby napływowe; 2) przebudowa domów z lat 70., w tym, głównie przebudowa i adaptacja strychów na cele mieszkalne; 3) zmiana przeznaczenia budynków gospodarczych na użyteczności ogólnej; 4) częściowa lub całkowita rozbiórka stodół.

W ciągu ostatnich 10 lat wieś z ulicówki przekształciła się w miejscowość o charakterze bardziej złożonym, gdyż następuje zabudowa działek wzdłuż dotychczas polnych dróg, biegnących prostopadle do drogi głównej. Jednakże utrzymuje się zwarty charakter miejscowości. Na korzyść zmienił się w latach 90. wygląd miejscowości, na co duży wpływ oprócz rozbudowy wsi miało uporządkowanie obszarów gospodarskich. Niemalże w 100% zlikwidowano gnojowniki zajmujące, jeszcze kilkanaście lat temu, centralną część podwórka, posesje ogrodzono najczęściej parkanem metalowym lub murowanym, obok ogródków kwiatowych, na większości podwórek znajdują się trawniki, wzrosła także liczba drzew i krzewów wokół obszarów.

Z powyższego widać, że cechy fizjonomiczne krajobrazu wsi Czarny Las uległy gruntownemu przeobrażeniu, w szczególności zmieniła się architektura wsi, co spowodowało za sobą zmianę cech demograficznych i gospodarczych miejscowości.

ZAKOŃCZENIE

Zmiany jakie miały miejsce w krajobrazie Czarnego Lasu w ciągu ostatniej dekady, są reprezentatywne dla innych podwarszawskich miejscowości. Zmiany te były bardzo szybkie i intensywne, co pozwala dostrzec pewne fazy zachodzących procesów, które oprócz uwzględnionej tu warstwy materialnej zachodzą także w warstwie fizjonomicznej (Cymerman i in., 1992). Warstwę materialną tworzą składniki przyrodnicze: litosfera, atmosfera, hydrosfera oraz biosfera oraz antropogeniczne: będące efektem obecności i funkcjonowania człowieka. Warstwa fizjonomiczna odnosi się do sposobu postrzegania krajobrazu i doznań emocjonalnych z tym związanych, takich jak: radość życia, twórcze pobudzenie lub cechy negatywne: beznadziejność i szarość życia. W odniesieniu do analizowanej miejscowości zaobserwowano w analizowanym okresie wzrost pozytywnych doznań emocjonalnych krajobrazu miejscowości w odniesieniu do ludności rodzimej oraz wyraźne zmiany sposobu postrzegania miejscowości przez „starych” mieszkańców. Oprócz obiektywnych czynników związanych ze poprawą wyglądu miejscowości, pewien wpływ na poprawę warstwy fizjonomicznej miała zmiana sposobu percepcji obszarów wiejskich, w tym Czarnego Lasu, przez mieszkańców Warszawy i innych miast. Jeszcze kilkanaście lat temu słowo wieś i wszystko co wiązało się z wsią miało charakter pejoratywny, natomiast obecnie coraz częściej dostrzega się zalety życia wiejskiego, a posiadanie lub budowa domu na wsi stała się pewną modą, przejawem zamożności i stylem życia.

LITERATURA

Cymerman R., Falkowski J., Hopfer A., 1992: *Krajobrazy wiejskie (Klasyfikacja i kształtowanie)*. Wydawnictwo Art., Olsztyn.
Powiat Piaseczyński, 2001/2002. Mapa turystyczno-krajoznawcza.

SUMMARY

Transformations of the spatial features of rural landscape within the suburban zone of Warsaw (on the example of Czarny Las village)

The suburban zone of Warsaw belongs to the areas displaying high dynamics of changes in the landscape, although this phenomenon is highly differentiated in space. In the area of direct influence of the city of Warsaw (the 1st zone) the transformations of the spatial features of landscape are the consequence of the dynamic economic development, including changes in the economic structure within this area, expansion of the sphere of service, and the increase of significance of the bedroom function. On the other hand, in the localities situated somewhat farther away from Warsaw (the IInd suburban zone) the changes of landscape are slightly slower, and are primarily due to the bedroom function. The village of Czarny Las is located in the IInd suburban zone. From among the features taken for the analysis (locational, related to land, and physiognomic) the most significant transformations observed in the village concerned physiognomy. During the last decade the locality changed from a street village into a one of a much more complex character, since construction is taking place on the plots that are located along the roads, which until now have been field roads, perpendicular to the main road. Still, the compact form of the village is preserved.

Dr Halina Powęska
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania
Polska Akademia Nauk
ul. Twarda 51/55
00-818 Warszawa

PROBLEMY OCHRONY I KSZTAŁTOWANIA KRAJOBRAZU GÓRNEGO ŚLĄSKA

NA TLE DOŚWIADCZEŃ Z INNYCH REGIONÓW POLSKI
Red.: Andrzej T. JANKOWSKI, Urszula MYGA-PIĄTEK, Grzegorz JANKOWSKI
Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2002

Wioletta Kałamucka

WALORY PRZYRODNICZE I KULTUROWE KRAŚNICKIEGO OBSZARU CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

W województwie lubelskim prawnej ochronie podlega obszar 442,14 km² (17,6% powierzchni województwa). Obejmuje on powierzchnię 2 parków narodowych 17 parków krajobrazowych oraz 17 obszarów chronionego krajobrazu. Pozostałą niewielką powierzchnię zajmują użytki ekologiczne (109), zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (2) oraz stanowiska dokumentacyjne (Raport o stanie..., 2002).

Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu jest drugim co do wielkości OCK w województwie, zajmuje powierzchnię 292,7 km². Obszar ten charakteryzuje duża rozciągłość równoleżnikowa. Odległość w linii prostej między skrajnie położonymi punktami na wschodzie i zachodzie wynosi prawie 50 km, przy średniej szerokości obszaru wynoszącej zaledwie 5,8 km. Oś obszaru stanowi dolina Wyżnicy (prawy dopływ Wisły).

Według podziału fizjograficznego województwa lubelskiego A. Chałubińskiej i T. Wilgata (1954) Kraśnicki OCK położony jest w środkowej części Wzniesień Urzędowskich i południowo-zachodniej części Wyniosłości Gielczewskiej. W podziale J. Kondrackiego (1978) zachodnia część obszaru wyróżniona jest jako Małopolski Przełom Wisły.

Administracyjnie omawiany teren należy do gmin Dzierzkowice, Urzędów, Kraśnik i Zakrzówek (powiat kraśnicki) oraz Józefów (powiat opolski). Przebiegają tędy dwie ważne drogi krajowe: droga ekspresowa nr 19 Białystok – Lublin – Rzeszów i nr 74 Kielce – Zamość oraz fragment linii kolejowej Lublin – Przeworsk.

Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu powołano w lutym 1990 r. jako jeden z elementów utworzonego systemu obszarów chronionych całego województwa. Stanowił on część dużego kompleksu obszarów chronionych ciągnącego się wzdłuż przełomowego odcinka Wisły, w skład którego wchodzi również Wrzelowiecki PK i strefa jego osłony, Chodelski OCK oraz Kazimierski PK z osłoną. Natomiast wraz z Krzczonowskim Parkiem Krajobrazowym i jego osłoną pełnił on rolę bariery ochronnej południowej części dawnego województwa (System obszarów..., 1992). Mimo, że nadano mu status obszaru chronionego krajobrazu jego ranga ochronna jest wysoka. W europejskiej sieci obszarów chronionych EECONET – idea której jest zintegrowanie i uzupełnienie systemu ochrony obszarowej w Europie – jest obszarem bardziej cennym, niż niektóre parki krajobrazowe np. Krzczonowski czy Kozłowiecki. Kraśnicki OCK wraz z przylegającym do niego od wschodu i południowo-wschodu Roztockańskim OCK, pełni rolę korytarza ekologicznego łączącego obszary o dużej bioróżnorodności tj. posiadający międzynarodową rangę korytarz Środkowej Wisły i biocentrum Roztocza, w przyszłości rezerwat biosfery (Koncepcja krajowej sieci..., 1995).

O utworzeniu Kraśnickiego OCK zdecydowały w równej mierze walory przyrodnicze i krajobrazowe. Należy on do najbardziej interesujących przyrodniczych regionów Lubelszczyzny. Występuje tu wiele rzadkich i bardzo rzadkich gatunków roślin naczyniowych. Ciekawe są również zbiorowiska roślinne, a zwłaszcza grądy lipowo-grabowo-dębowe w wąwozach lessowych oraz lasy bukowe i jodłowe, stanowiące zwarte stanowiska oderwane od ich naturalnego zasięgu. Potwierdzeniem wysokich walorów botanicznych jest istnienie jednego rezerwatu i propozycja utworzenia dwóch nowych.

Omawiany teren jest wysoko oceniany pod względem faunistycznym z uwagi na różnorodność środowisk życia zwierząt i bogactwo gatunkowe. Licznie występują tu gatunki chronione, które dzięki małemu przekształceniu środowiska odnajdują dogodne warunki bytowania.

Kraśnicki OCK odznacza się również dużą atrakcyjnością krajobrazową, którą zawdzięcza przede wszystkim urozmaiconej rzeźbie terenu – znacznym deniwelacjom (ponad 150 m) oraz zróżnicowaniu form rzeźby. Jest ono szczególnie widoczne gdy porównuje się część wschodnią i zachodnią OCK. Rzeźba wschodniej części OCK cechuje się dużą rytmicznością i znacznymi wysokościami względnymi, co upodabnia ją do rzeźby roztoczańskiej. Na zachód o Słodka II rzeźbę cechują wysoko wyniesione wierzchowiny z licznymi dolinami denudacyjnymi o asymetrycznych zboczach. Środkowa część obszaru jest najbardziej urzeźbiona. Zdecydowało o tym rozcięcie pokrywy lessowej gęstą siecią wąwozów. Na 1 km² przypada średnio ponad 3,8 km wąwozów, a więc więcej niż na Roztoczu Zachodnim. Ku zachodowi teren opada łagodnie w kierunku Wisły. W krajobrazie dominują tu wierzchowiny i łagodne stoki, co stwarza możliwość oglądania rozległych widoków okolicy. Krajobraz urozmaicają rozległe pola wydymowe, porośnięte lasem. Różnorodność typów rzeźby występujących na tak niewielkim obszarze stanowi w dużym stopniu o atrakcyjności krajobrazu przemawiająca za udostępnieniem tego obszaru dla celów turystycznych.

Zróżnicowaniu rzeźby towarzyszy różnorodność krajobrazowa, będąca wynikiem zarówno cech środowiska przyrodniczego jak i działalności człowieka. Przeważającą część obszaru zajmują tereny rolnicze. Pola tworzą malowniczą mozaikę z miedzami i zadrzewieniami śródpolnymi. Uprawia się tu głównie rośliny typowe dla Wyżyny Lubelskiej: zboża, ziemniaki, buraki cukrowe, niekiedy tytoń i chmiel. Część upraw w okolicach Kraśnika stanowią plantacje krzewów owocowych (tzw. „zagłębnie malinowe”), a w rejonie nadwiślańskim sady jabłoniowe i wiśniowe, szczególnie piękne w okresie kwitnienia.

Bardzo atrakcyjnie krajobrazowo są doliny Wyżnicy i Bystrzycy. W ich dnach znajdują się łąki, na których w pobliżu koryt rzecznych zachowały się pojedyncze drzewa, a nawet fragmenty lasów łęgowych. Rzeki płyną najczęściej naturalnymi korytami. Podnosi to bardzo walory krajobrazu i stwarza wrażenie jego naturalności. Gruntem omym i łąkom towarzyszą lasy, charakteryzujące się dużym zróżnicowaniem od wielogatunkowych lasów do borów sosnowych na piaszczystych wydymach. Niewątpliwą zaletą tych lasów jest przewaga siedlisk korzystnych dla rekreacji. Najcenniejsze przyrodniczo są duże kompleksy leśne (Mosty, Zwierzyniec), lecz ogromną rolę odgrywają również niewielkie fragmenty lasów i zagajniki podkreślające malowniczość krajobrazu omawianego obszaru.

Dodatkowym argumentem dla ochrony tego terenu przed dewastacją i włączenia go w system obszarów chronionych był nieduży stopień przekształcenia środowiska, głównie na skutek rolnictwa (Kałamucka, 1992).

Wyznaczone przede wszystkim w oparciu o kryteria przyrodnicze granice OCK nie są odpowiednie do odzwierciedlenia dużych walorów kulturowych regionu kraśnickiego i przywiślańskiego. Aby uniknąć kolizji między ochroną a działalnością inwestycyjną, główne jednostki osadnicze pozostawiono poza obszarem objętym ochroną. Wiązało się z to z dużym zainwe-

stowaniem terenu i dużym przekształceniem środowiska na ich obszarze, a w perspektywie miało zapobiec również konfliktom między rozwojem funkcji osadniczych i gospodarczych oraz ochronnych. W ten sposób wiele miejscowości o bogatej przeszłości z cennymi zabytkami, jak: Kraśnik, Stróża, Urzędów – najstarsze jednostki osadnicze w tej części województwa – znalazły się poza granicami OCK. Wydaje się to jednak pozostawać bez większego znaczenia dla pełnienia funkcji rekreacyjnej Kraśnickiego OCK ze względu na położenie wymienionych miejscowości w bezpośredniej bliskości OCK i bardzo dobrą dostępność komunikacyjną.

W Kraśnickim OCK znajduje się 37 obiektów zabytkowych, objętych ochroną konserwatorską. Są to parki podworskie, młyny, cmentarze, kościoły. Świadczą one o bogatej historii tego obszaru. Najstarszym zachowanym zabytkiem sakralnym w granicach OCK jest kamienny kościół w Rybitwach. Pochodzi on z I połowy XVII wieku (1613-1631) i stanowi ciekawy przykład budowli w stylu zwanym renesansem lubelskim. Do interesujących obiektów sakralnych należy również drewniany kościół w Dzierzkowicach, z barokowym i rokokowym wystrojem wnętrza. Był on budowany w latach 1730-1748, a gruntownie wyrestaurowany i oszalowany w końcu XIX w. Na uwagę zasługują również: drewniany kościół w Prawnie z 1782 r. wraz zabytkowym ogrodzeniem i dzwonnica, późnoklasykistyczny kościół, ogrodzenie i kapliczka w Zakrzówku, kościół z XVIII w. Boiskach oraz drewniane kaplice w Dzierzkowicach i Prawnie.

Po dawnych licznych na tym terenie dworach pozostały jedynie budynki gospodarcze w Mazanowie oraz ślady rządów w Zakrzówku. O istnieniu dworów świadczą objęte ochroną konserwatorską parki podworskie w Sosnowej Woli, Niezawie, Stefanówce, Boiskach, Mikulinie i Rybitwach, a niekiedy tylko pozostałości drzewostanów, jak w Sulowie, Studziankach i Zakrzówku Nowym. Z XIX w. pochodzą drewniane młyny wodne. W przeszłości istniały one w każdej ze wsi leżących nad Wyżnicą i Urzędówką. Do dziś zachowało się ich niewiele. Najstarszy, z początków XIX w. znajduje się we wsi Bór. Młyny wodne zachowały się również w Bęczynie, Prawnie i Dzierzkowicach Woli. Ochroną konserwatorską objęte są również rzymskokatolickie cmentarze z zabytkowymi nagrobkami w Boiskach i Rybitwach oraz cmentarze wojenne w Rybitwach i Prawnie.

Na uwagę zasługuje również fakt, że poza budynkami ujętymi w rejestrze zabytków istnieje wiele chałup zachowanych w dobrym stanie. Obszar ten odznacza się również niespotykaną w innych częściach regionu liczbą krzyży i przydrożnych kapliczek.

Przytoczone zestawienie zabytków nie wyczerpuje całości zagadnienia walorów kulturowych. W pojęciu tym mieszczą się również wartości pozamaterialne: historia, tradycje, obyczaje, przedmioty codziennego użytku i posiadające wartość historyczną, a także krajobraz kulturowy.

Za przejaw bogactwa kulturowego tego obszaru należy uznać jego przeszłość osadniczą. Historia pobytu człowieka sięga zamierzchłej przeszłości końca epoki lodowcowej. We wschodniej części obszaru (wieś Majdan Grabina) odkryto pozostałości obozowiska kultury świdurskiej sprzed 13 tysięcy lat. Ówczesni łowcy reniferów wraz z ociepleniem się klimatu około 9 tysięcy lat temu powędrowali na północ. Następna fala osadnicza na tym terenie nastąpiła około 5000 r. p.n.e, gdy pojawiły się tu plemiona rolnicze znanne z Dunaju. Pozostałości narzędzi krzemiennych z tego okresu znaleziono w dolinach górnej Bystrzycy i Wyżnicy. Ciekawe znaleziska pochodzą z początków ubiegłego tysiąclecia. Obszar ten chociaż bezpośrednio nie podbity przez Rzymian, znajdował się w kręgu zainteresowań kultury antycznej, jako dość gęsto zasiedlony i atrakcyjny dla kupców rzymskich, którzy wyprawiali się tu po bursztyn, skóry a także niewolników. Wzdłuż Wisły biegła bowiem jedna z odnóg szlaku handlowego nad Bałtyk. Tereny te wówczas (I-IV w.) były zasiedlone przez plemiona kultury przeworskiej. W odkrytych cmentarzyskach w dolinie Wyżnicy i Tuczyzna znajdują się importowane z imperium naczynia, ozdoby broni; bardzo licznie znajdowane są monety rzymskie.

Najcenniejszym znaleziskiem okazał się skarb denarów rzymskich, prawdopodobnie łup wojenny odkryty przypadkowo w pobliżu cmentarzyska w Krasniku (Wichrowski, 1999).

Kolejna fala osadnicza już bardziej czytelna w krajobrazie, przypada dopiero na wczesne średniowiecze. W dorzeczu Urzędówki i górnej Wyżnicy znaleziono kilkadziesiąt osad z tego okresu. Niektóre z nich składały się z kilku, kilkunastu gospodarstw rozciągających się na przestrzeni 300 – 400 m nad dolinami rzek i strumieni. Ich rozwój powodował duże przekształcenia środowiska. Przyjmuje się, że przeciętna rodzina przy panującym wówczas sposobie gospodarowania (odłogowania ziemi) musiała posiadać około 20 ha ziemi. Zespoły osad tworzyły skupiska osadnicze podległe centrum usytuowanym w grodzisku. Kraśnik był prawdopodobnie jednym z grodów podobnie jak Leszczyna (dorzecze Urzędówki), Zdziechowice (dorzecze Karasiówki) i Lublin.

Od średniowiecza historia utrwalana była również w dokumentach pisanych, z których wiadomo, że okolice Kraśnika, Dzierzkowic, Urzędowa należały do dóbr królewskich. W 1377 r. Ludwik Węgierski za zasługi, prawdopodobnie w oderwaniu Rusi Czerwonej do Węgier, ofiarował Kraśnik Dymitrowi z Goraja. Rozwój miasta nastąpił pod władzą Tęczyńskich, jednego z najpotężniejszych rodów małopolskich w czasach jagiellońskich. To oni ufundowali piękny kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP sprowadzając do opieki nad nim Zakon Kanoników Regularnych Laretańskich. Zapewniono im place i budynki w mieście oraz zapisano wsie Rzeczycę oraz Bieliny (Pasieki). Prowadzili oni wzorową gospodarkę folwarczną aż do kasaty zakonu po powstaniu styczniowym w 1863 r. Klasztor był ważnym ośrodkiem kultury, przy klasztorze znajdowała się szkoła, a zbiory biblioteczne należały do bardzo cennych w skali całego kraju. Od 1590 roku Kraśnik przechodzi w posiadanie Zamojskich stanowiąc część ordynacji.

W historii gospodarczej regionu okolice Kraśnika zapisały się jako ośrodek wyrobu cegły palonej (stąd w 1971 r. do Warszawy dostarczono 42 tysiące cegieł na odbudowę Zamku Królewskiego w Warszawie jako dar mieszkańców Ziemi Kraśnickiej) oraz jeden z ośrodków przemysłu zbrojeniowego w dawnym Centralnym Ośrodku Przemysłowym (teraz Fabryka Łożysk Toczących). Obecnie w świadomości mieszkańców Lubelszczyzny i kraju, opisywany obszar pełniący głównie funkcje rolnicze, identyfikowany jest jako zagłębie malinowe (okolice Kraśnika i Urzędowa) i nadwiślański region upraw sadowniczych, znany z produkcji również tradycyjnych odmian. W Kraśniku rozpoczęło cykliczne obchody święta malin – „Maliniaki” połączone z sesjami naukowymi na temat rozwoju tej gałęzi rolnictwa.

Bogactwem i dziedzictwem kulturowym są również kultywowane tu tradycje ludowe, zwłaszcza garncarstwo. Słyną z tego w całej Polsce okolice Bęczyna i Urzędowa. Znane są też dzierzkowickie pisanki i wycinanki. Na uwagę zasługuje zaniedbane, ale odradzające się młynarstwo, historię którego w obrębie całej doliny Wyżnicy od 1405 r opisał jeden z kraśnickich regionalistów.

Osobną grupę walorów kulturowych stanowią wartości związane z postaciami historycznymi pochodzącymi lub działającymi na tym obszarze lub prezentującymi go w swoich dziełach. Wśród nich należy wymienić oprócz Tęczyńskich, Gorajskich, Shuckich, Zamojskich – właścicieli Kraśnika, chociażby: Mikołaja Reja właściciela m.in. dóbr w Sosnowej Woli, Marcina z Urzędowa słynnego renesansowego lekarza i botanika oraz twórcy *Herbarza Polskiego*, księdza Piotra Ściegiennego działającego w okolicach Wilkołaza. Kraśnik opisywany był również w dziełach Issaka Singera, laureata nagrody Nobla. Być może Kraśnik poszczyci się również swoim świętym - męczennikiem księdzem Stanisławem Zielińskim, rektorem kościoła pw św Ducha, który wkrótce może zostać wyniesiony na ołtarze. Spośród współcześnie żyjących osób wymienić należy Kazimierza Górskiego, który w latach 1961/2 był trenerem Stali Kraśnik.

Wartości te bliskie są wielu mieszkańcom okolic Kraśnika, Urzędowa, Dzierzkowic. Duch regionalizmu odradza się tu między innymi poprzez działalność Kraśnickiego Towarzystwa Regionalnego, które wydaje „Regionalistę”, czasopismo wysoko oceniane zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim. Podobne towarzystwo utworzyli miłośnicy Ziemi Urzędowskiej, którzy wydają „Głos Ziemi Urzędowskiej”.

Biorąc pod uwagę fakt, że wiele informacji zawartych w niniejszym artykule pochodzi z prasy i publikacji wydawanych lokalnie, można stwierdzić duże zaangażowanie mieszkańców w sprawy historii, kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego w swojej „małej ojczyźnie”.

Wyznaczanie granic Kraśnickiego OCK jest przykładem takiego właśnie zadania, w którym należało przewidzieć sytuacje konfliktowe, jakie w okolicach Kraśnika, ponad 35-tysięcznego miasta, mogły wystąpić między funkcjami gospodarczymi, rekreacyjnymi i ekologicznymi. Należało dać odpowiedź na pytania: W którym miejscu należy te granice poprowadzić, aby zachować skuteczność ochrony a zarazem umożliwić rozwój miastu? Jaki obszar włączyć do terenów chronionych, a jaki pozostawić poza jego granicami?

Odpowiedź na te pytania nie była prosta. Wynik rozstrzygnięcia w takich przypadkach zależy od zróżnicowania środowiska, jego walorów przyrodniczych i krajobrazowych, stanu zagospodarowania i odporności środowiska na degradację. Nie ma w tym względzie jednoznacznie określonych i obiektywnych zasad. W przypadku obszarów chronionych województwa lubelskiego zespół prof. T. Wilgata – inicjatora i twórcy tego systemu – pracował w oparciu o kilka założeń.

1. Nie można z góry założyć wielkości obszarów chronionych; powinna być ona wynikiem badań a nie założeniem.
2. Nie da się zastosować jednolitego kryterium poziomu walorów którym powinny odpowiadać obszary chronione; waloryzacja terenu nie mogła być w pełni porównywalna ze względu na różnorodność typów środowiska.
3. Obszary chronionego krajobrazu powinny otaczać tereny intensywnie zagospodarowane; nawet gdy obecnie pobliskie obiekty zagrażają środowisku obszaru chronionego nie powinno to być przeszkodą w ich tworzeniu, ponieważ destrukcyjna rola gospodarki może się zmniejszyć i obszary te zachowają lub odzyskują wartości przyrodnicze, natomiast fakt ich istnienia utrudnia rozszerzanie się degradacji.
4. O rozmieszczeniu obszarów chronionego krajobrazu decydują przede wszystkim walory przyrodnicze, ale tworzyć je należy również na terenach o mniejszej atrakcyjności aby zachować ciągłość ochrony terytorialnej.
5. Obszary chronionego krajobrazu powinny stanowić możliwie dużą rezerwę terenów na przyszłość, w których sposób zagospodarowania nie będzie przesądzony na korzyść dostępności wszelkiego rodzaju inwestycji gospodarczych; nie znamy przecież ściśle kierunku rozwoju gospodarczego i potrzeb ludzkich, zwłaszcza potrzeb zdrowotnych i rekreacyjnych, które mogą wzrastać w bardzo szybkim tempie.
6. Granice obszarów chronionych powinny być niezbyt skomplikowane i łatwe do identyfikacji w terenie (System obszarów..., 1992).

Stosując te zasady, po wnikliwej analizie stanu środowiska przyrodniczego i sposobu zagospodarowania terenu uzupełnionej badaniami terenowymi granicę OCK w pobliżu Kraśnika przeprowadzono tak, że obszar chroniony od południa i zachodu przylega do granic administracyjnych miasta. Wynikło to z dwóch przyczyn: bardzo wysokich walorów przyrodniczych, a zwłaszcza faunistycznych i krajobrazowych tego terenu i uniknięcia zbyt dużego rozczłonkowania obszaru, który zmniejsza skuteczność ochrony. Dodatkowym argumentem był fakt, że ochrona w obszarach chronionego krajobrazu nie jest ochroną ścisłą,

ale ma na celu utrzymanie jego zdolności samoregulacji i zachowania naturalnych i kulturowych wartości krajobrazu. Przepisy obowiązujące w Kraśnickim OCK nie mają charakteru restrykcyjnego zatem z tego typu ochrony wynikają wymierne korzyści dla obszarów objętych ochroną jak i mieszkańców miasta, bowiem władze zobligowane zostały do zwrócenia baczniejszej uwagi na zagrożenia ochrony środowiska.

W wyznaczonych w ten sposób granicach nie znalazł się z naczyń fragment bardzo cennej przyrodniczo i krajobrazowo doliny Wyżnicy w pobliżu samego miasta. Okazję do objęcia tego fragmentu ochroną stworzyła uchwalona w 1991 r. ustawa o ochronie przyrody wprowadzająca możliwość tworzenia m.in. użytków ekologicznych. Z inicjatywy miejscowych miłośników przyrody w maju 1994 r. rada gminy Kraśnik oraz rada miasta Kraśnika zatwierdziły 6 użytków ekologicznych, służących ochronie rzadkich, wręcz unikalnych gatunków roślin (pełnika europejskiego, obuwika) zwierząt (kolonie zimorodków) oraz źródeł. Istniały one tylko jeden rok. Odwołano je w grudniu 1995 r. (*nota bene* Roku Ochrony Przyrody). Jest to jedyny przypadek w Polsce gdy utworzony obszar chroniony nie zatracił swoich walorów uległ likwidacji. Powodem tak drastycznych posunięć były protesty okolicznej ludności i działaczy Kraśnickiego Towarzystwa Regionalnego, przeciwko poprowadzeniu trasy obwodnicy środkiem zachowanego i udokumentowanego już w *Liber beneficiorum* Jana Długosza, a więc istniejącego tu co najmniej od XV w. kompleksu stawów, należącego do dóbr kanoników regularnych z Kraśnika. W bezpośrednim sąsiedztwie stawów znajduje się grodzisko, z którego pochodzą znaleziska archeologiczne będące w części w posiadaniu kraśnickiego muzeum. Jest to zarazem piękne miejsce widokowe na dolinę Wyżnicy, na którym, jak to przekazują dokumenty ksiądz Rakoczy oczekiwał na posiłki przed atakiem na Kraśnik, w wyniku którego zniszczono miasto i zburzono zamek (*Szwedzi w Kraśniku...*, 2001). U podnóża znajduje się źródło zasilające stawy, będące jednocześnie w tradycji części okolicznej ludności obiektem nawiedzeń przed wschodem słońca w Wielki Piątek.

Trasa drogi prowadzona została przez źródło, przecięła wzgórze a kilka km dalej strefę ujęcia wody dla miasta i stanowisko obuwika. Przebieg trasy nie wynikał z prowadzonej analizy wariantowej ale stanowił tylko powtórzenie przebiegu obwodnicy jakie planowano w latach 70-tych w zupełnie innej sytuacji administracyjnej, (istniały dwa miasta Kraśnik Fabryczny i Lubelski), a stan rozpoznania historii i archeologii tego obszaru był znacznie mniejszy niż obecnie.

Protesty ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody, apele instytucji zajmujących się ochroną krajobrazu kulturowego i archeologów oraz ludności, być może z powodu nieumiejętności dostosowania się do istniejących procedur, nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Wszelkie pomysły, nawet umożliwiające realne rozwiązanie tej sytuacji to jest niewielkie przesunięcie inwestycji traktowane były przez władze jako protest przeciwko tak potrzebnej miastu inwestycji. Uchwalono nowy plan zagospodarowania przestrzennego, w którym jednak zignorowano apele u uratowanie tego pięknego zakątka, świadectwa przeszłości miasta i tożsamości mieszkańców podmiejskiej Pasięki.

Oprócz pięknych kart w propagowaniu historii i budzenia poczucia tożsamości wśród mieszkańców okolic Kraśnika, do historii może przejść również ten niechlubny incydent, będący zapewne jednym z wielu przykładów niskiej jeszcze wrażliwości, wykształcenia i wiedzy tych, którzy podejmują decyzje w imieniu lokalnych społeczności. Jest to tym bardziej bolesne, że obecnie coraz powszechniej mówi się o znaczeniu nie tylko elementów materialnych krajobrazu, ale i tych, których treść wyrażana jest poprzez wartości niematerialne. To one bowiem, choć nie zawsze doceniane w praktyce planowania przestrzennego, decydują o jakości życia. Wartości te należy poznawać, upowszechniać, promować by je ocalić, uczynić, bądź kreować (Budziło-Dąbrowska, 2001; Pawłowska, Swaryczewska, 2002).

Kraśnicki OCK z powodu swojej niepowtarzalności cech środowiska i położenia w systemie obszarów chronionych pełni ważną rolę łącznikową. Skuteczność ochrony na tym terenie wynika jednak nie tylko z prawidłowo przeprowadzonych granic, ale przede wszystkim ze stosowania zasad ochrony w praktyce, zwłaszcza udziału społeczeństwa na różnych etapach planowania i realizacji inwestycji.

LITERATURA

- Bartosiewicz J., 2001: *Kraśnicka cegła na Królewskim Zamku*. Regionalista, nr 5. s. 42-44.
- Budziło-Dąbrowska K., 2001: *Wartości niematerialne krajobrazu kulturowego*. [w:] Pawłowska K., (red.): *Architektura krajobrazu a planowanie przestrzenne*. Podręcznik dla studentów wyższych uczelni technicznych. Politechnika Krakowska, Kraków. s. 256-265.
- Chalubińska A., Wilgat T., 1954: *Podział fizjograficzny województwa lubelskiego*. Przewodnik V Zjazdu PTG, UMCS, Lublin.
- Jankowska A., 2001: *Kraśnik w twórczości Singera*. Regionalista, nr 16. s. 75-76.
- Kalamucka W., Sobolewski W., 1994: *Inwentaryzacja środowiska przyrodniczego w gminie Kraśnik*. (maszynopis). Zakład Hydrografii UMCS, Lublin.
- Kalamucka W., 1992: *Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu*. [w:] Wilgat T., (red.): *System Obszarów Chronionych w Województwie Lubelskim*. SITR, Lublin.
- Kondracki J., 1978: *Geografia fizyczna Polski*. PWN, Warszawa.
- Koncepcja krajowej sieci ekologicznej ECONET – POLSKA*. Liro A., (red.). 1995, IUCN, Warszawa.
- Łosowski M., 2001: *O staropolskim wodociągu w Kraśniku na przełomie XVI i XVII w.* Regionalista, nr 1.
- Makuch J., 1999: *Kasata klasztoru w Kraśniku*. Regionalista, nr 4. s. 3-6.
- Pawłowska K., Swaryczewska M., 2002: *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego. Zarządzanie i partycypacja społeczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Raport o stanie środowiska województwa lubelskiego w 2001 roku*. IOŚ, Lublin.
- System obszarów chronionych województwa lubelskiego*. Wilgat T. (red.). 1992, SITR, Lublin.
- Szwedzi w Kraśniku* (przedruk z książki miejskiej). Regionalista, nr 1. s. 22.
- Szymanek W., 2001: *Zarys dziejów gminy Dzierzkowice*. Regionalista, nr 16. s. 5-9.
- Wichrowski Z., 1999: *Zanim powstało państwo Piastów*. Regionalista, nr 13. s.17-22.
- Wichrowski Z., 1999: *Ziemia odsłania tajemnice. Czy Rzymianie byli w Gościeradowie?* Regionalista, nr 12. s. 17-19.
- Wichrowski Z., 2002: *Łowcy reniferów z Majdanu Grabiny*. Głos Ziemi Kraśnickiej, nr 21 (307) z 5.06.2002 r.
- Wojtan A., 1999: *Obrzędy ludowe powiatu kraśnickiego. Wierzenia żniwiarzy i dożynkowe wieńce*. Regionalista, nr 13. s. 14-15.

SUMMARY

Natural and cultural attributes of Landscape Protected Area of Kraśnik

The article describe natural and cultural attributes of Landscape Protected Area of Kraśnik. This Area is very important in ECONET – Poland as the ecological corridor. It embraces the valley of Wyżnica, right inflow of Vistula. Ecological criterions was the most important for the delimitation of Area. City and most invested area stayed outside borders of protected area. This region has long and interested history connected with development of city Kraśnik. Local community perceives both natural and cultural heritage of this region. Unfortunately local authorities do not know to dissolve problems of development of city without harms for environment and quality of life his inhabitants.

dr Wioletta Kalamucka
Zakład Ochrony Środowiska
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
ul. Akademicka 19
20-033 Lublin
e-mail: wkalamuc@biotop.umcs.lublin.pl